

ГРИГОРІЙ ПАВЛУЦЬКИЙ – ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОГО ТА СВІТОВОГО НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

Стаття присвячена науковій спадщині видатного дослідника українського та світового народного мистецтва Григорія Павлуцького (1861 – 1924). Особливу увагу приділено теоретико-методологічним підходам дослідника.

Ключові слова: Григорій Павлуцький, народне мистецтво, народна архітектура, еволюціонізм, дифузіонізм.

Григорій Григорович Павлуцький – один із засновників української школи мистецтвознавства, який стояв у витоків наукового дослідження вітчизняної народної художньої культури. Науковій спадщині та громадській діяльності Г.Павлуцького присвячено кілька статей та розвідок Ф.Ернста¹, М.Микитенка², І.Удріс³, В.Афанас'єва⁴, О.Сторчай⁵. Останню з цих робіт можна відзначити як найбільш ґрунтовну. Водночас, варто зауважити, що величезний внесок Г.Павлуцького у розвиток вітчизняної науки безумовно потребує уточнення. Зокрема, недостатньо досліджені наукові погляди ученого, а також теоретико-методологічна база його досліджень.

Г.Павлуцький народився у Києві 19 січня 1861 р. в родині доктора медицини. Після закінчення 3-ї Київської гімназії, він поступив на історико-філологічне відділення Університету Св. Володимира, де першою царинною його захоплення стала класична філологія. Цій же науковій галузі була присвячена перша публікація Г.Павлуцького ("Cornelii Taciti Dialogus de Oratoribus"), написана ще у студентські роки. Однак згодом він переорієнтувався на вивчення мистецтва Давньої Греції. У 1886 р. після закінчення університетського курсу й здобуття кандидатського ступеню, Г.Павлуцький почав викладати історію мистецтва у славнозвісній Київській рисувальній школі М.І.Мурашка. Вірним цьому навчальному закладу Г.Павлуцький залишався до самого його закриття⁶. У 1888 р. молодий дослідник виїхав до Берліна та Парижу, де вивчав музейні колекції та опрацьовував бібліотечні зібрання. Після повернення до Києва він отримав звання приват-доцента, з чого розпочався його довгий та плідний шлях праці у Київському університеті. Вже як університетський викладач Г.Павлуцький здійснює ще дві подорожі за кордон: у 1889 – 1890 рр. до Франції та Італії, а у 1909 р. до Константинополя, Афін та Каїра.

З кінця 80-х та протягом 90-х рр. Г.Павлуцький пише праці, присвячені давньогрецькому вазопису, сакральній архітектурі, мистецькій спадщині Фідія, тощо. Публічний захист праці "Коринфський архітектурний ордер" приніс йому ступінь магістра теорії та історії мистецтва у 1892 р. П'ятьма роками пізніше у Дерптському університеті він захистив докторську дисертацію "Про жанрові сюжети в грецькому мистецтві", присвячену розвитку вазопису та пластики від мікенської цивілізації до початку епохи еллінізму. Характерно, що Г.Павлуцького цікавили насамперед реалістичні сюжети, які відображали повсякденне життя Еллади⁷. Проводить він і паралелі між класичним та сучасним мистецтвом. У 1898 р. Г.Павлуцького було обрано екстраординарним, а у 1902 р. – ординарним професором кафедри мистецтвознавства Університету Св. Володимира⁸. В стінах Київського університету Г.Павлуцький викладав традиційний для тодішньої університетської освіти курс історії античного мистецтва, проте він збагатив його лекціями з візантійського та європейського мистецтва доби середньовіччя та Відродження, російського та сучасного європейського мистецтва, а згодом і мистецтва України. Історію мистецтва Г.Павлуцький викладав також на Вищих жіночих курсах у Києві у 1906 – 1907 рр. Згодом цей курс лекцій було видано його слухачками.

Київському університету Григорій Павлуцький не тільки віддавав усі свої творчі сили, але й жертвував чималі матеріальні кошти. Зокрема, саме завдяки його ентузіазму була налагоджена діяльність університетського Кабінету мистецтв. "Цей кабінет обслуговуючи навчання, був за наочного свідка того як еволюціонували художні ідеї та форми у різних народів світу що про них була мова в лекціях. У цій збірці були й уніка, що заслугоували на почесне місце в щонайкращих музеях. Була тут і книгозбірня з дуже рідкими виданнями. То це зібрав Григорій Григорович виключно своїми силами" – зазначає М.Микитенко⁹. Нажаль, майже одразу після смерті ученого у 1924 р. зібрання Кабінету мистецтв було розграбовано "різними установами" більшовицької влади¹⁰.

Наприкінці XIX ст. Г.Павлуцький дещо корегує коло своїх наукових зацікавлень і звертається до вивчення українського мистецтва. Поштовхом для цього став XI Археологічний з'їзд 1899 р. у роботі якого Г.Павлуцький взяв активну участь. На довгі півтора десятиліття основною темою його наукових розробок стає українська архітектура, насамперед дерев'яне церковне зодчество. Г.Павлуцький долучається до підготовки видання "Старожитності України", яким опікувалося Імператорське археологічне товариство. Першим і, як виявилось згодом останнім випуском "Старожитностей", що побачив світ у 1905 р., стала праця Г.Павлуцького "Дерев'яні та кам'яні храми"¹¹. Більшість матеріалів для цієї роботи була зібрана членами Історичного товариства Нестора Літописця О.Левицьким, І.Каманіним, В.Щербиною, Н.Біляшівським, М.Істоміним, Є.Сецинським, В.Доманицьким та ін., які входили до спеціально створеної "Комісії для опису Старожитностей України"¹².

Заслуга Г.Павлуцького полягала, насамперед, у майстерному мистецтвознавчому аналізі визначних пам'яток церковної архітектури Київщини, Черкащини, Волині та Поділля XVII – поч. XIX ст. Серед них дерев'яні та кам'яні сакральні споруди Вінниці, Чуднова, Полонного, Суботова, Ходорова, Трипілля, Таращі та багатьох інших міст та сіл України. Робота містить докладні креслення та якісні фотографії церков та іконостасів, що істотно підвищує її наукову цінність, адже більшість цих пам'яток була втрачена вже упродовж кількох наступних десятиліть. Неминучість їхньої загибелі відчував і сам Г.Павлуцький, що гірко скаржився на байдужість науковців і недбале ставлення місцевого населення через яке з року в рік зникали безцінні архітектурні шедеври¹³. Тому й намагався він з усією ретельністю зберегти приречені пам'ятки принаймні на сторінках наукової роботи.

Не менш значущим є й вступний оглядовий розділ, вміщений Г.Павлуцьким на самому початку роботи. У ньому учений вперше подає наукове обґрунтування важливості вивчення "національного дерев'яного зодчества" як безпосереднього втілення народного смаку та художньої творчості. Він виділяє українське дерев'яне церковне зодчество в окремий "давній південно-російський архітектурний тип", який вперше аналізує як самодостатній та цілісний культурно-мистецький феномен. Г.Павлуцький виділяє характерні особливості українських дерев'яних церков¹⁴. Так, він зазначає, що відсутність зовнішніх прикрас та чітко відокремленого фасаду, компенсувалася в українських церквах варіаціями форми будівлі, що надавали кожній споруді індивідуального вигляду. Пануючий тип української церкви – трикупольний храм, орієнтований зі сходу на захід і зведений з трьох соснових або дубових зрубів, здебільшого восьмикутної форми. Українським храмам, за словами Г.Павлуцького, притаманна підпорядкованість усіх частин будівлі цілому, значна висота споруди, невелика кількість вікон, наявність відкритих галерей ззовні та майстерно вирізьбленого іконостасу всередині, однакові двері у формі прямокутника зі зрізаними верхніми кутами, а також завжди відокремлене від храмової споруди розташування дзвіниці. Аналізуючи походження стилю української дерев'яної архітектури Г.Павлуцький наголошує на його автохтонності, відмінності від близьких стилів дерев'яної архітектури Польщі та Північної Росії та еволюційному розвитку на місцевому ґрунті. "Малоросійські храми вирости з рідної землі, разом із тими тополями та липами, що їх оточують" – зазначає дослідник¹⁵.

Незважаючи на те, що більшість описаних у роботі храмів була зведена у XVIII ст., Г.Павлуцький на основі аналізу середньовічних писемних та графічних джерел доходить висновку, що традиції українського дерев'яного зодчества почали формуватися ще в епоху Київської Русі¹⁶. Підсумовуючи, Г.Павлуцький зазначає, що до українських дерев'яних храмів "не можна застосувати жодної відомої художньо-історичної схеми, їх не можна віднести ані до

готики, ані до стилю відродження, ані до бароко. Вони самі являють собою стиль, що виник природним чином з будівельного матеріалу й протягом низки століть зберігся незмінним". Дослідник підкреслює, що українське дерев'яне зодчество "є мистецтвом національним, мистецтвом, що зберегло свій національний характер завдяки тому, що воно самостійно переробило й повністю поглинуло усі чужі елементи, візантійські чи західні, які до нього притікали"¹⁷.

Щодо значення праці Г.Павлуцького "Дерев'яні та кам'яні храми", то вже Ф.Ернст називав її "настільною книгою для кожного, хто вивчає мистецтва". Високо оцінена вона й сучасними мистецтвознавцями. Варто також відзначити й суспільно-політичну цінність роботи Г.Павлуцького, адже вона була написана й опублікована в період поживавлення громадського руху за визнання прав української культури на вільний розвиток. Основні положення праці, написані авторитетним мистецтвознавцем, професором Університету Св. Володимира, засвідчували самотність українських культурних традицій і не могли не привернути увагу освіченої громадськості.

Тему української сакральної архітектури Г.Павлуцький продовжував розвивати й пізніше. На XIV Археологічному з'їзді в Чернігові (1908 р.) він представив цілу низку доповідей: "Київські храми домонгольського періоду та їх відношення до візантійського зодчества", "Про походження форм дерев'яного церковного зодчества", "Про церковні споруди у стилі Empire в Полтавській губернії". Як зазначає Ф.Ернст, "жодна з цих статей не має вичерпного значення, не вільна від промахів, тим не менш ці статті значною мірою є основоположними у галузях, які вони зачепили"¹⁸. Г.Павлуцький брав участь також у проведенні XV Археологічного з'їзду у Новгороді (1911 р.), IV Обласного археологічного з'їзду дослідників історії та старожитностей Новгородської та Ростово-Суздальської областей у Костромі (1909 р.).

Українська тематика вписувалася у дослідження Г.Павлуцьким глобальної проблеми адаптації міжнародних художніх стилів на національному ґрунті. До цієї проблеми дослідник звертається насамперед на сторінках масштабної праці "Історія російського мистецтва", для якої він підготував розділи присвячені українському та російському бароко, архітектурі давнього Києва та Чернігова, Володимиро-Суздальського князівства. Г.Павлуцький послідовно відстоює тезу про те, що інтернаціональні стилі, зокрема візантійський та бароковий, потрапляючи до культурного середовища Східної Європи переосмислювалися місцевими майстрами в дусі народних традицій, в результаті чого поставали цілком своєрідні культурно-мистецькі явища. Зокрема Г.Павлуцький зазначає, що "Бароко України, будучи безсумнівно провінціалізмом всесвітнього стилю, має все ж таки дуже багато суто місцевих особливостей і в його галасливій пишності ... знайшов свій прояв своєрідний дух Запоріжжя"¹⁹. Відзначаючи польські та литовські впливи на формування українського бароко Г.Павлуцький зауважує, що й саме воно у свою чергу вплинуло на розвиток барокового стилю у Росії. Стиль, який Г.Павлуцький називає "московським бароко", поряд із типовими декоративними елементами, отримав з України особливий тип шатрової дерев'яної церкви з восьмикутників, що звужуються догори. Ця конструктивна особливість була згодом перенесена з дерева на камінь²⁰.

З аналогічних позицій Г.Павлуцький підходить і до вивчення творчості архітектора Растреллі. Він вважає, що спадщину талановитого італійського митця можливо зрозуміти лише зважаючи на російські архітектурні традиції попереднього періоду: "У сенсі західних форм він тримався стилю бароко і тільки ввів нові декоративні прийоми та орнаменти рококо; у сенсі ж російських форм він завершив той рух, який розпочався ще у XVI ст. І в цьому його заслуга ... Растреллі передає старі російські форми не по-рабському, а зі свободою та витонченістю європейськи освіченого художника XVIII ст."²¹. Свої висновки Г.Павлуцький робить на основі аналізу трьох визначних пам'яток спроектованих Растреллі: храмів Смольного монастиря у Петербурзі, церкви у Петергофі та Андріївської церкви у Києві. З приводу останньої дослідник зазначає, що її устрій найбільше нагадує конструктивні особливості московських храмів XVI – XVIII ст., вплив же української традиції спостерігається у закладеній до плану церкви ідеї корабля²². Таким чином, у працях Г.Павлуцького ми спостерігаємо цікаве явище етнокультурної трансляції: виникнення українського бароко на основі поєднання західних та місцевих традицій, його вплив на формування російського бароко та перенесення готових форм останнього на українські терени.

Поряд із українським мистецтвом, Г.Павлуцький продовжував цікавитися й іншою тематикою. Зокрема, він звертається до проблем вивчення візантійського мистецтва на сторінках публікацій

"До питання про взаємні впливи візантійського й італійського мистецтва" (1911), "Про мозаїки мечеті Кахріє-Джамі в Константинополі" (1906, 1911), "Про походження й розвиток візантійського мистецтва" (1914). Також Г.Павлуцькому належить ціла низка критичних статей та рецензій на сучасні йому виставки та мистецькі течії. У цих роботах проявилася консервативність поглядів Г.Павлуцького: він стримано ставиться до імпресіонізму, гостро критикує кубізм та неофутуризм. Не схвалює він і деякі роботи передвижників, докоряючи їм надмірним захопленням соціально-побутовими сюжетами. Слід зазначити, що й сам Г.Павлуцький писав етюди, віддаючи перевагу пейзажному та зрідка портретному жанру. На початку ХХ ст. його картини експонувалися на колективних виставках у Києві. Як тонкий поціновувач мистецтва, Г.Павлуцький був закоханий у музику, вправно грав на роялі. Микола Микитенко, один із перших біографів Г.Павлуцького, підкреслював, що "його мрії, цілісіньке його життя снувались коли однієї філософської ідеї – об'єднати студії над архітектурою, малярством, сницарством та музикою. "Мистецтво єдине. Виявляється воно по-різному"²³.

Г.Павлуцький брав дієву участь у роботі численних громадських організацій наукового та культурно-мистецького спрямування. Так, учений був дійсним членом Історичного товариства Нестора Літописця, Московського археологічного товариства, Київського кустарного товариства, одним із засновників Київського товариства художників²⁴. Прихильно до Г.Павлуцького ставилися й офіційні кола. Так, за свою роботу на "Старожитностями України" Г.Павлуцький заслужив "висловлення вдячності" самого Миколи II²⁵. У 1913 р. він став дійсним статським радником і того ж року Університет Св. Володимира відзначив свого провідного мистецтвознавця званням заслуженого професора²⁶.

Період українських визвольних змагань 1917 – 1921 рр. став часом найактивнішої громадської діяльності Г.Павлуцького. "...Після революції 1917 р. – зазначає Ф.Ернст – Павлуцький весь кипів енергією. Натхненний гарячою любов'ю до України, він працював із виключним запалом в усіх українських художніх організаціях, брав участь в організації у Києві Академії Мистецтв, у влаштуванні виставок, з'їздів, у розробці зразків поштових марок, грошових знаків, державного герба, комітеті по вивченню Св. Софії"²⁷.

Г.Павлуцький активно долучився до організації українських національно-культурних установ. Зокрема, він очолив комісію із заснування Української академії мистецтв, сприяв українізації вищої освіти, створенню Українського державного університету у 1917 – 1918 рр., історико-філологічного відділу Української академії наук. Деякий час він займав посаду декана історико-філологічного факультету й в.о. ректора Київського університету (тоді – Київського інституту вищої освіти)²⁸. В рамках щойно створеного Товариства діячів українського пластичного мистецтва, Г.Павлуцький брав участь в організації художніх виставок у Києві, незважаючи на те, що місто знаходилося мало не на військовому положенні. 13 жовтня 1918 р. Г.Павлуцького було обрано головою президії, а з 30 травня 1919 р. почесним головою секції мистецтв Українського наукового товариства, на засіданнях якої вчений неодноразово виступав із науковими доповідями²⁹.

Майже до останніх днів свого життя Г.Павлуцький не залишав викладацької діяльності у Київському університеті, готував до друку цілу низку наукових праць. 15 березня 1924 р. Григорій Павлуцький помер у Києві у віці 64 років від запалення легенів. Вже після його смерті була опублікована його остання робота "Історія українського орнаменту", яку дослідник не встиг завершити. Цю роботу, як зазначає М.Микитенко, учений "писав похапцем, у голодні часи, в холодні часи, в холодній хаті, за таких умов коли працювати було майже неможливо". Г.Павлуцький задумував цю працю як цілісний аналіз орнаментальних стилів, що використовувались на українських землях з найдавніших часів до початку ХІХ ст. Проте, нажаль, опрацювати вдалося лише кілька перших розділів. На сьогоднішній день, висновки наведені у даній роботі, за деяким виключенням, є застарілими. Проте, безперечною є наукова цінність останньої праці Г.Павлуцького, яка становила першу спробу комплексно проаналізувати історичний розвиток української орнаментики. Широка ерудиція автора дозволила відшукати цінні аналогії витворам українського народного мистецтва серед творів світової мистецької спадщини, що наводяться у тексті та у ілюстративних додатках наприкінці книги. Там же наводяться також й самі пам'ятки українського народного мистецтва. Судити про більшість із них ми можемо тільки за зібраними Г.Павлуцьким ілюстраціями.

На початку роботи Г.Павлуцький формулює концепцію свого розуміння української орнаментики. Вона для нього є виключно "народною, себто селянською творчістю", коріння якої сягають дохристиянської доби³⁰. Останній висновок Г.Павлуцького високо оцінюють сучасні мистецтвознавці³¹. У розкритті питання походження українського орнаменту простежується вплив, який здійснила на науковий світогляд Г.Павлуцький популярна у ті часи теорія дифузійнізму. Так, він вважає, що "вся наша орнаментика різних речей хатнього вжитку – пізній відгомін азіатської орнаментики". Під останньою учений розуміє орнаментальні мотиви давніх культур Індії, Китаю, Персії, народів Сибіру та Поволжя³². Вони, на думку Г.Павлуцького, проникають на українські терени під час жвавої торгівлі з арабськими купцями в період Київської Русі. "Первісним" Г.Павлуцький вважав геометричний орнамент на народному одязі та різьбленні по дереву, а також "звірині" мотиви. Пізніше виникає "квітковий" орнамент на рушниках, одязі духовенства та козацької старшини. Цей орнамент – "наслідок нової змішаної культури Сходу й Заходу, яка пишно розцвіла у XVIII ст., але її з коренем вирвав Петро I". З середини XVIII ст. під впливом Росії запанувала поміщицька кріпацька культура. Народне мистецтво вийшло з ужитку суспільної верхівки, але збереглося у селянському середовищі. Саме воно, на думку Г.Павлуцького являє собою "наше давнє мистецтво, отже з нього є власність всього народу, а не окремих його верств"³³.

Цікавим є проблемний підхід Г.Павлуцького до аналізу окремих орнаментальних мотивів. Так, розглядаючи звіриний стиль учений намагається побачити його у цілісному вигляді, вбачаючи безперервний культурний зв'язок між скіфо-еллінським мистецтвом доби раннього заліза, орнаментальними мотивами на тур'ячих рогах з середньовічного кургану Чорна Могила, на шиферних плитах в Софії Київській, капітелі Борисоглібського собору в Чернігові тощо³⁴. Говорячи про геометричний орнамент, поширений на українських сорочках, писанках, посуді, хатах і церковних брамах, Г.Павлуцький знаходить його зв'язок із грецьким вазописом, наводить аналогії серед пам'яток мистецтва етрусків, проводить паралелі з середньоазіатським килимарством³⁵. На думку Г.Павлуцького, геометричний орнамент у різних народів має спільне джерело походження – індоєвропейське або близькосхідне. Наводячи думки різних дослідників, сам Г.Павлуцький схиляється до визнання близькосхідного походження геометричного орнаменту. Візантійський орнамент Г.Павлуцький знаходить на фресках та мозаїках Софійського собору у Києві, книжкових мініатюрах та ювелірних прикрасах киево-руської доби, виконаних у техніці філіграні³⁶. Аналіз рослинного орнаменту на оздобленні рукопису Пересопницького Євангелія розпочинає розділ, присвячений українському орнаменту доби Відродження. Завершити його Григорію Павлуцькому не судилося.

Григорій Павлуцький увійшов до історії етнології та мистецтвознавства як дослідник світового рівня, основоположник вивчення народної архітектури та орнаментики. У наукових поглядах Григорія Павлуцького простежується домінуючий вплив еволюційної школи, адже дослідник наполягав на автохтонному походженні та самостійному розвитку української мистецької традиції. Водночас, Г.Павлуцький наголошував на наявності східних та західних впливів, які збагатили українське народне мистецтво. Дослідникові, таким чином, вдалося подолати методологічну обмеженість еволюційної поєднати її з найкращими ідеями дифузійнізму. Це суттєво посилило наукову цінність наукових праць Григорія Павлуцького, положення яких значною мірою не втратили актуальності до нині.

¹ Ернст Ф. Григорій Григорович Павлуцький // Среди коллекционеров. – М., 1924. – № 5 – 6. – С. 58 – 59.

² Микитенко М. Григорій Григорович Павлуцький // Павлуцький Г. Історія українського орнаменту (з передмовою Миколи Макаренка). – К., 1927. – С. 3 – 4.

³ Удріс І. Григорій Павлуцький: діяльність і спадщина // Образотворче мистецтво. – 1991. – № 1. – С. 16 – 19.

⁴ Афанас'єв В. Дослідник українського мистецтва Григорій Павлуцький // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 4. – С. 13 – 22.

⁵ Сторчай О. З історії мистецтвознавчої та викладацької діяльності Григорія Павлуцького // Студії мистецтвознавчі. – 2004. – № 1 – 5. – С.

⁶ Афанас'єв В. Дослідник українського мистецтва Григорій Павлуцький // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 4. – С. 13.

- ⁷ Там само. – С. 13 – 14.
- ⁸ Дмитрієв В., Ляпіна О., Тіщенко І. Павлуцький Григорій Григорович // Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення. – К., 2004. – С. 315.
- ⁹ Микитенко М. Григорій Григорович Павлуцький // Павлуцький Г. Історія українського орнаменту (з передмовою Миколи Макаренка). – К., 1927. – С. 3 – 4.
- ¹⁰ Там само. – С. 4.
- ¹¹ Павлуцький Г. Древности Украины. Деревянные и каменные храмы. – Вип. 1. – К., 1905.
- ¹² Афанас'єв В. Дослідник українського мистецтва Григорій Павлуцький // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 4. – С. 15.
- ¹³ Павлуцький Г. Древности Украины. Деревянные и каменные храмы. – Вип. 1. – К., 1905. – С. 1.
- ¹⁴ Там само. – С. 4 – 11.
- ¹⁵ Там само. – С. 12.
- ¹⁶ Там само. – С. 14 – 25.
- ¹⁷ Там само. – С. 31.
- ¹⁸ Ернст Ф. Григорій Григорович Павлуцький // Среди коллекционеров. – М., 1924. – № 5 – 6. – С. 59.
- ¹⁹ История русского искусства. Т. 1 (в 2 кн.). История архитектуры. – М., 1910. – С. 18.
- ²⁰ Там само.
- ²¹ Павлуцький Г. Творчество Растрелли в области церковного зодчества. – К., 1912. – С. 12 – 13.
- ²² Там само. – С. 6 – 9.
- ²³ Микитенко М. Григорій Григорович Павлуцький // Павлуцький Г. Історія українського орнаменту (з передмовою Миколи Макаренка). – К., 1927. – С. 4.
- ²⁴ Афанас'єв В. Дослідник українського мистецтва Григорій Павлуцький // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 4. – С. 19 – 20.
- ²⁵ Сторчай О. З історії мистецтвознавчої та викладацької діяльності Григорія Павлуцького // Студії мистецтвознавчі. – 2004. – № 1 – 5.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ Ернст Ф. Григорій Григорович Павлуцький // Среди коллекционеров. – М., 1924. – № 5 – 6. – С. 59.
- ²⁸ Сторчай О. З історії мистецтвознавчої та викладацької діяльності Григорія Павлуцького // Студії мистецтвознавчі. – 2004. – № 1 – 5.
- ²⁹ Афанас'єв В. Дослідник українського мистецтва Григорій Павлуцький // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 4. – С. 20 – 21.
- ³⁰ Павлуцький Г. Історія українського орнаменту (з передмовою Миколи Макаренка). – К., 1927. – С. 11.
- ³¹ Удріс І. Григорій Павлуцький: діяльність і спадщина // Образотворче мистецтво. – 1991. – № 1. – С. 18.
- ³² Павлуцький Г. Історія українського орнаменту (з передмовою Миколи Макаренка). – К., 1927. – С. 12.
- ³³ Там само. – С. 13 – 14.
- ³⁴ Там само. – С. 15 – 18.
- ³⁵ Там само. – С. 19 – 21.
- ³⁶ Там само. – С. 22 – 24.

Статья посвящена научному наследию выдающегося исследователя украинского и мирового народного искусства Григория Павлуцкого (1861 – 1924). Особое внимание уделено теоретическим и методологическим подходам исследователя.

Ключевые слова: Григорий Павлуцкий, народное искусство, народная архитектура, эволюционизм, диффузионизм.

The article deals with the scientific heritage of the outstanding researcher of the Ukrainian and world folk art Hryhoryi Pavluts'kyi (1861 – 1924). Special attention is payed to theoretical and methodological approaches of the researcher.

Key words: Hryhoryi Pavluts'kyi, folk art, folk architecture, evolutionism, diffusionism.